

Recensiones librorum

N. WEYNS, *Sacramentarium Praemonstratense*. Averbode, Praemonstratensia 1968 (Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium fasc. 8), in-8°, xxiii-310 p. Pr. : 475 fr.

Cette édition nous procure un témoin de la liturgie de la deuxième moitié du moyen âge, environ de la fin du XIIe siècle jusqu'à la fin du XVIe, cette dernière date étant considérée comme la fin de la liturgie propre de l'Ordre de Prémontré. Elle est basée tant sur un recueil de manuscrits que sur des sources imprimées, et s'appuie pour la plupart des textes sur l'ouvrage de P. BRUYLANTS, *Les Oraisons du Missel romain*. Par conséquent la partie propre à la liturgie de Prémontré obtient tout de suite un relief particulier, comme seulement les textes propres sont reproduit en entier. En plus l'éditeur a soigneusement recherché l'origine de ces oraisons propres, ce qui permet d'en suivre la généalogie, et de retracer la fortune et les aventures de certains de ces textes. Un index des noms des saints et des oraisons elle-mêmes par incipit et desinit augmentent la maniabilité de ce recueil. Un instrument de travail très soigné, qui permettra d'« éclaircir certaines zones d'ombres dans l'histoire de l'eucologie occidentale.

A. VERHEUL, O.S.B.

H. VAN DIJK, *Een klooster uit het Brabants-Hollandse rivierengebied : de Abdij Berne en haar materiële betekenis in de middeleeuwen*, in : *A.A.G. Bijdragen* (Afdeling Agrarische Geschiedenis, Landbouwhogeschool Wageningen), 15 (1970), blz. 3-38. Met 3 kaartjes, 5 staten, 1 bijlage en Engelse samenvatting.

Deze allereerste studie over het totale grondbezit van de abdij van Berne, voor de reformatie gevestigd aan de Maas bij Heusden, verdient een meer uitvoerige bespreking. De jonge auteur, die thans als wetenschappelijk medewerker voor sociale geschiedenis verbonden is aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, maakte deze studie in het raam van zijn doctoraal-geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen. De aanleiding tot zijn onderzoek werd gevonden in de stellingen van twee gerenommeerde Nederlandse historici, die detailstudies schreven rakende de middeleeuwse abdij van Berne voor wat betreft de waterhuishouding en de landontginning. S. J. Fockema Andreae, deskundig op het gebied van oud-vaderlands recht en waterschapsgeschiedenis, zag in zijn publikatie *Willem I*,

graaf van Holland, 1203-1222, en de Hollandse hoogheemraadschappen (Wormerveer, 1954), Berne als een steunpunt voor de Hollandse waterstaatkundige politiek en schreef de Norbertijnen een superieure ontwikkeling toe, *onmisbaar waar het op juridische wetenschap en rekenwerk aankwam*. J. E. Niermeyer, mediaevist en diplomaticus, uitte in titel en tekst van een studie over een trits van belangrijke oorkonden van ca. 1200 betreffende het abdijbezit in Heeswijk-Dinther (zie *Anal. Praem.*, XLI, 1965, p. 182) zijn overtuiging, dat het klooster zich bijzonder verdienstelijk had gemaakt bij de ontginning van de oostelijke Meierij van Den Bosch.

De auteur leidt de bevindingen van zijn onderzoek over het middeleeuws grondbezit van Berne kort en bevattelijk in met een algemene beschouwing over het facet arbeid in de orden van Benedictijnen, Cisterciënzers en Norbertijnen, met een bespreking der voorhanden bronnen over Berne, met de ingewikkelde geografische situering van de abdij en tenslotte met een schets van haar middeleeuwse geschiedenis. Daarna wordt het totaal aan grondbezit vastgesteld, niet in oppervlakte of opbrengst, maar om praktische redenen aan de hand van een lijst van plaatsen, waar de abdij goederen bezeten heeft, en wel streeksgewijze. Het Land van Heusden telde 82, de Bommelerwaard 12, het Land van Ravenstein 5, het Land van Maas en Waal 7 en de Meierij van den Bosch 17 plaatsen van grondbezit (Maarsbergen in het Sticht van Utrecht wordt buiten beschouwing gelaten). In een vergelijkende staat wordt nu nagegaan, welke van deze 63 plaatsen staan vermeld in het *Allodium Bernense* (ca. 1200, oudste goederenlijst), in een cijnsboek van 1380 en in een 17^e eeuwse blaffert van de geconfiscieerde goederen onder beheer van het Geestelijk Kantoor van Delft. In grote lijnen kan men hieruit vaststellen, dat in de loop der tijden het areaal even groot bleef of lichtelijk verminderde, behalve in de Meierij van Den Bosch, waar het bezit toenam. Wanneer de auteur nu van de andere kant vaststelt, dat het bezit van ca. 1200 nawijsbaar verworven is, aanvankelijk door schenkingen, later door ruil en koop, dan concludeert hij terecht, dat, globaal genomen, de abdij in de vijf eeuwen van haar bestaan te Berne bij Heusden niet heeft uitgeblonken in het winnen van land door inpoldering of ontginning.

Deze bewijsvoering komt me stringent voor, maar geldt slechts, zoals de schrijver herhaaldelijk benadrukt, het grondbezit in zijn totaliteit, omdat van elke vermelding in goederenlijst, cijnsboek en blaffert niet kan worden nagegaan, of deze betrekking heeft op hetzelfde stuk grond. Daarom doet de auteur drie diepgaande steekproeven, met name aangaande het polderland rond Bern aan de Maas en, wat belangrijker is, aangaande het Meierijse bezit aan zandgronden in Berlicum en in Heeswijk-Dinther (grootte resp. ca. 125 en 250 hectaren). Het scherpzinnig onderzoek toont hier concreet aan, dat de lovende stelling van Fockema Andreae over de bedijgingsactiviteiten en die van Niermeyer over de Meierijse ontginningen ongegrond en, wat meer is, onjuist zijn. De samenvattende conclusie luidt dan ook, dat de abdij van Berne, die met een aantal van 10 à 15 leden en een

grondbezit van ca. 3.000 hectaren behoord heeft tot de kloosters van middenklasse, haar belang in de eerste plaats niet heeft ontleend aan opvallende activiteit in de sectoren van landbouw en waterhuishouding, maar aan haar geografisch gunstige ligging in het grensgebied van Brabant en Holland en aan haar bijzondere band met het Land en het Huis van Kleef.

Deze bespreking wekt misschien de indruk, dat de verhandeling van drs. Van Dijk negatief is opgezet; dit is echter niet het geval. Ook menig ander belangrijk aspect komt positief naar voren. We noemen met name de perioden en wijzen van bezitsvorming vanaf de stichting (1134) tot de confiscatie der goederen (1648), de bronnen der inkomsten voor de abdij en de passim geleverde interpretatie van vele oude oorkonden. Het belang van deze studie is hiermee duidelijk, temeer omdat de geschiedenis van het middeleeuwse Berne op sociaal-materieel gebied tot heden nagenoeg onbesproken is gebleven.

De kritische opmerkingen blijven dan ook beperkt tot enige feilen in tekst en druk. Blijkbaar heeft een laatste goede tekstcorrectie ontbroken. Tientallen spelfouten en inconsequenties, ook in de eigenamen en in de ruim honderd voetnoten (zie nos. 31, 42, 120) ontsieren de tekst. In de lange goederenstaat op blz. 19 ontbreekt het hoofdje *Land van Heusden*. Bepaald jammer is het, dat op de getekende landkaart (blz. 14) 50 plaatsnamen min of meer willekeurig staan ingetekend: waarom hier Engelen, Heesch, Oss, waar Berne nooit bezittingen had? Een kaartje van dezelfde grootte en opzet, en dan met de 63 plaatsnamen van de vergelijkende staat op blz. 19 — eventueel met een vraagteken — zou de lezer zeer geriefd zijn en een kleine primeur hebben betekend.

De tekst van het *Allodium Bernense* van omstreeks 1200 (in het archief van de abdij aanwezig), die in een bijlage wordt gegeven, is als afschrift zonder enige waarde. In plaats van deze tekst met zijn 14 transcriptiefouten (woorden als *cum*, *suis* en *in* teveel en tweemaal *predicta* gelezen voor *predia*) en 7 klaarblijkelijke zetfouten, had beter verwezen kunnen worden naar de absoluut feilloze tekst die J. de Fremery heeft gegeven onder no. 92 in zijn *Supplement op het oorkondenboek van Holland en Zeeland* de dato 1901. Een dergelijke bijlage is een stap achteruit op het ingeslagen pad van onderzoek, al wordt de waarde van het betoog er niet door geschaad.

Het artikel is ook verschenen in de reeks overdrukken *Bernensia* als no. 14.

H. VAN BAVEL, O. Praem.

Jahrbuch des Landkreises Neuwied, 1971.

Das ansprechende « *Jahrbuch des Landkreises Neuwied* » bringt jedesmal einen Beitrag über eines des Prämonstratenserklöster der Gegend: Sayn, Rommersdorf und Wülfersberg, meist aus der Feder des Wiesbadener Redakteurs P. Winnen. Dieses Jahr 1971 (134 S.) hat er einen